

М. М. Жибак,  
д. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

## ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

---

*У статті проведено аналіз сучасного стану та проблем розвитку сільських територій, окреслено шляхи удосконалення організаційно-економічного механізму державної підтримки розвитку сільських територій.*

*In the article the analysis of modern condition and developmental problems of rural territories, the ways of improvement of organizational and economic mechanism of state developmental support of rural territories are shown.*

---

*Ключові слова: сільські території, державна політика, стан та пріоритети розвитку.*  
*Key words: rural territories, state politics, developmental condition and priorities.*

### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Стабілізація розвитку держави значною мірою залежить від стабілізації соціально-економічної ситуації у сільській місцевості, зокрема у виробничій та соціальної сферах. Адже у соціально-економічному житті України сільські території займають особливе місце, оскільки на них проживає третина населення і припадає 90% її площі. А тому село повинно стати базисом економічного розвитку держави, зокрема за рахунок ефективного функціонування її аграрного сектора. Для цього необхідні ґрунтовні наукові дослідження та сформовані на їх основі рішення органів державної влади і місцевого самоврядування, орієнтовані на розвиток виробничого потенціалу, покращення якості природного середовища та підвищення якості людського капіталу сільських територій країни.

Вагомий внесок у вирішення проблем та перспектив розвитку сільських територій зробили вітчизняні фахівці В.В. Юрчишин, М.К. Орлатий, І.В. Прокопа, П.Т. Саблук, А.М.Третяк, М.П. Талавира, В.Г. Андрійчук, Д.Ф.Крисанов, Д.П. Богиня, С.І. Бандур, В.В. Вітвицький, О.Ю. Єрмаков, О. А. Грішнова, В.С. Дієсперов,

Г.І. Купалова, В.Я. Бідак, Ю.Л. Виноградов, М.Ф. Кропивко та інші. Проте досі залишається багато актуальних, але невіршених питань з даної тематики. Все це вимагає уваги науковців до дослідження процесів, що відбуваються в межах сільської соціально-територіальної підсистеми українського суспільства.

Метою даного дослідження є узагальнення організаційно-прикладних питань, пов'язаних з подальшим розвитком сільських територій, та формування економічного механізму державної підтримки їх розвитку.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сільська територія у сучасному розумінні являє собою площу земельних угідь та розміщений на ній історично сформований елемент поселенської мережі з соціальною та виробничою інфраструктурою, відповідною чисельністю населення, яке зайняте у виробництві, його обслуговуванні та соціальній сфері. Розв'язання глобальних економічних проблем у нашій державі необхідно починати з аграрної сфери і сільської місцевості, оскільки вони є тим комплексним складним структурним об'єктом, який посідає важливе місце в стратегії розвитку економіки країни

**Таблиця 1. Динаміка сільських населених пунктів України за 2007—2011 рр.**

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Сільські населені пункти, од.	28 540	28 504	28 490	28 471	28 457

Україна володіє сприятливими географічними, кліматичними, ресурсними та іншими передумовами розвитку сільських територій, тому потенційно спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери та одним зі світових постачальників на світові ринки екологічно чистої продовольчої продукції. Однак на сучасному етапі проблема невідповідності рівня розвитку українського аграрного сектора та сільських територій загалом світовому рівню та стандартам країн ЄС, поки що залишається нерозв'язаною. Нинішня аграрна політика, особливо в контексті внутрішньої підтримки аграрного товаровиробника, відзначається непослідовністю. Низка останніх урядових ініціатив у сфері аграрної політики, включаючи прискорення земельної реформи, не завжди узгоджується з реальними потребами мешканців села і тільки погіршує загальну ситуацію у господарському житті держави. Державні та регіональні програми, пов'язані з розвитком села, як правило, мали і мають декларативний характер, оскільки невідкриті фінансовими та матеріальними ресурсами, а тому не змінюють ситуації, що склалась. Прогаляни в державній політиці призвели до суттєвого погіршення демографічної ситуації у сільській місцевості. В табл. 1 приведено динаміку сільських населених пунктів в Україні за останні 5 років.

Як видно з даних табл. 1, кількість сільських населених пунктів в Україні за останні 5 років має чітку тенденцію до зменшення. Так, за порівняльний період зменшення становить 83од., тобто щорічно з географічної карти України зникає майже 17 сільських населених пунктів. Найбільше зменшення зафіксовано у 2007 році і становило 36 од.

Зміни в динаміці загальної чисельності населення визначаються змінами в розміщенні його міської і сільської частин. Це має істотний вплив на раціональне розміщення та оптимальний розвиток продуктивних сил. Люди, що володіють відповідними здібностями і професійними навичками, є головною продуктивною силою, а ступінь уміння населення створювати споживні вартості, засоби до праці стає важливою передумовою сукупного виробництва, а отже — головним фактором суспільного розвитку та нагромадження багатства.

Якщо розглянути динаміку сільського населення України, то тут також спостерігається чітка тенденція до його зменшення. Характеристика наявного населення України та його динаміка приведена в табл. 2.

Виходячи з даних табл. 2, за аналізований період населення зменшилось на 867,5 тис. осіб, в тому числі сільське населення на 531,7 тис. осіб. Слід відзначити відчутні темпи зменшення сільського населення, яке становить у загальній частці 61,3%. У більшості регіонів країни за розподілом сільського населення за віковими групами найбільшу частку становлять особи понад 70

років і старші, в той же час представники молодшого покоління не затримуються в сільській місцевості через цілий ряд вагомих причин, що зумовлює постійну втрату трудових ресурсів як на даному етапі, так і в майбутньому.

Вагоме значення для формування трудового потенціалу має розвиток соціальної інфраструктури. За ступенем впливу на формування і розвиток міських та сільських населених пунктів, як і міської та сільської території в цілому, соціальне середовище відіграє надзвичайно важливу роль. Від соціальних умов залежать розвиток та ефективність сільськогосподарського виробництва і відродження села взагалі. Соціальна інфраструктура сільського населеного пункту в залежності від чисельності населення повинна включати наступні основні життєво необхідні компоненти, які приведені на рис.1.

Проте, слід зазначити, що зараз більшість сільських поселень не в змозі надати селянам необхідний асортимент соціальних послуг. Через відсутність значної кількості об'єктів соціальної сфери на селі переважна частина сільських жителів змушена одержувати їх за межами постійного проживання. Тому доступність їх для кожного сільського жителя є одним із визначальних показників соціальної характеристики населених пунктів та сільських територій.

Внаслідок структурної перебудови аграрної економіки, розриву міжгосподарських зв'язків, зменшення обсягів сільськогосподарського виробництва значно знижується попит на робочу силу, зростає напруження на ринку сільської праці. Таке становище пояснюється зменшенням кількості вакантних робочих місць внаслідок занепаду сільськогосподарських підприємств. Особливістю сучасної зайнятості є і масштабна трудова міграція сільського населення. Вона характеризується високою часткою зайнятості поза межами свого населеного пункту, у тому числі як у містах, так і за кордоном.

Ця ситуація вимагає створення відповідних умов для планомірного розширення мережі робочих місць для забезпечення ефективної зайнятості в аграрній сфері.

Аналіз динаміки сільського розвитку свідчить про неефективне використання ресурсного потенціалу села. Виправити кризову ситуацію можливо за рахунок розвитку виробничих функцій сільських територій, альтернативних сільськогосподарській зайнятості населення.

При цьому необхідно об'єктивно оцінювати наявний потенціал кожної конкретної території, а не підходити упереджено до виявлення пріоритетних функцій, визначаючи спрямованість сільського розвитку виключно агропродовольчою функцією. Тобто слід брати до уваги різницю між сільським та аграрним розвитком. У цілому, інституціональні чинники відтворення трудового потенціалу повинні сприяти створенню належних умов підвищення продуктивності праці та зростанню добробуту населення, вивільненню надлишків ресурсів праці в окремих регіонах і запобіганню появи дефіциту ресурсів праці та перетворенню їх на лімітуючий фактор в інших регіонах.

Однією з важливих проблем сьогодення сучасного сільського розвитку є питання, пов'язані з формуванням та функціонуванням земельного ринку, який пови-

**Таблиця 2. Динаміка наявного населення в Україні за 2007—2011 рр.**

Показники	2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2011р — 2007р тис. осіб
	тис. осіб	% до всього	тис. осіб	% до всього	тис. осіб	% до всього	тис. осіб	% до всього	тис. осіб	% до всього	
Всього населення	46646,0	100	46192,3	100	46143,7	100	45962,9	100	45778,5	100	867,5
З них сільське	14868,6	31,9	14779,2	31,9	14556,5	31,3	14438,1	31,4	14336,9	31,3	531,7

нен забезпечувати розвиток сільських територій шляхом поєднання всіх факторів виробництва в єдину функціонуючу систему. Саме структура прав власності на землю та механізми її передачі від одного суб'єкта господарювання до іншого визначають цільові параметри використання земельних ресурсів на сільських територіях, а відтак, їх аграрну спеціалізацію, а також напрями формування суміжних видів діяльності у відповідній місцевості. А тому земельна реформа, яка переходить у завершальну стадію вирішення, в залежності від обраного варіанта, може зняти значну низку чинників негативного впливу на розвиток сільських територій.

Надзвичайну стурбованість сьогодні викликає екологічний стан навколишнього середовища в Україні і, в першу чергу, це стосується земельних ресурсів — найважливішого чинника існування біосфери і соціально-екологічного розвитку суспільства. Земельні ресурси мають вирішальне значення як для екології, так і економіки. Їх специфіка як основного засобу виробництва в сільському господарстві полягає в тому, що за умов раціонального та екологічнобезпечного використання вони по суті не втрачають своїх властивостей, насамперед родючості, і тому в певному розумінні їх можна вважати самовідновлюваним природним ресурсом. Екологічно необґрунтоване, нераціональне в техніко-технологічному та організаційному відношенні використання земель в аграрній сфері спроможне за декілька років зруйнувати родючий шар ґрунту, який створювався природою тисячоліттями. Турбота про екологію земельних ресурсів та екологічну безпеку землекористування є, по суті, турботою про майбутні покоління і збереженням природної основи існування людської цивілізації на майбутнє.

Однак, слід відзначити, що сучасний стан сільських територій характеризується не лише значними структурними, функціональними та пов'язаними із ними соціальними та демографічними проблемами, він також відзначається значним потенціалом до розвитку сільськогосподарської та інших видів підприємницької діяльності на селі. Зростання ефективності функціонування аграрного сектора України, підвищення добробуту сільського населення і раціональне використання природних ресурсів села в умовах реалізації політики європейської інтеграції нашої держави можливе лише при застосуванні комплексного підходу до вирішення наявних проблем, при цьому слід враховувати досвід розвинених країн світу.

## ВИСНОВКИ

Першочерговою основою подолання ускладнень, пов'язаних з виконанням аграрним сектором, у тому числі селом, їх багатофункціонального цільового призначення є виділення сільських територій як окремого об'єкта економічної політики держави. Одним із основних її аспектів повинна бути законодавча база та програми розвитку сільських територій на всіх рівнях, практичне впровадження яких стане невід'ємною частиною державного регулювання. Зокрема, винятково важливим аспектом організації розвитку сільських територій



Рис. 1. Основні компоненти соціальної інфраструктури села

є об'єднання відповідних державних, регіональних і безпосередньо місцевих фінансових, матеріальних та інших зусиль і можливостей, що забезпечить створення передумов для розширеного відтворення сільського населення з одночасним формуванням достатньо привабливих умов для соціальної облаштованості. Також в політиці сільського розвитку має бути присутня низка послідовних заходів держави, органів самоврядування, бізнесових структур зі створення умов для продуктивної зайнятості сільського населення, особливо молоді, яке є природною основою формування трудового потенціалу села. Окрему увагу слід приділяти розвитку не-сільськогосподарських видів економічної діяльності на селі.

Згідно з концепцією сталого аграрного землекористування та необхідності реалізації в Україні західно-європейської моделі організації розвитку і використання сільських територій, сільські регіони мають зазнати кардинальних трансформацій завдяки переведенню їх на багатофункціональний й екологічнобезпечний характер розвитку. Тому особливо важливим є вивчення зарубіжного досвіду щодо підтримки сільського розвитку в розвинених країнах, механізмів та напрямів з метою визначення можливості та доцільності його застосування в Україні.

## Література:

1. Міга В.К. Теоретичні основи розвитку сільських територій / [Прокопишак К., Колач С., Міга В. та ін.] // Вісник Львівського державного аграрного університету: [зб. наук. праць]. — Львів: ЛДАУ, 2006. — № 13. — С. 539—545 (Серія: економіка АПК).
2. Прокопа І.В. Зайнятність сільського населення в Україні: територіальна диференціація / І.В. Прокопа, О.Л. Попова, М.Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. — 2007. — 10. — С. 62.
3. Концепція загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ligazon.ua>.
4. Регіони України 2010: [статистичний збірник] / Держкомстат України; за ред. О.Г. Осауленка. — К., 2010. — Ч. 1. — 368 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2012 р.